

CAZ MÜZİĞİ VE TÜRLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA *

M. Devrim BABACAN**

Özet / Abstract

Caz müziği, sahip olduğu çok farklı müzik öğeleriyle 70 sene gibi kısa sayılabilecek sürede fazlaca gelişim göstermiş ve günümüze kadar gelmiştir. Armonisi, ritmik yapısı ve doğaçlamaya dayanan melodi tarzı ile ayrı bir öneme sahip olan caz, gelişen armoni ve çalış anlayışıyla farklı tınlar arayan müzisyenlere zemin oluşturmuştur. Klâsik müziğin kural dışı hareket tanımayan armoni yapısının aksine, caz özgür bir müziktir denebilir. On birli ve on üçlü arkorlarıyla caz armonisi çoğunlukla tonal yapı dışında da hareket edebilen bir anlayışa sahiptir. Ayrıca keskin bir ritim duygusu ve her türünde gösterdiği farklı ritim anlayışıyla karmaşık bir ritmik yapıya sahiptir. Cazı ve çalış farklılıklarına sahip türlerini iyi bilmek, çalınan eserin karakteristik özelliğini belli etmek açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Caz, Caz'ın Türleri, Swing, Caz Armonisi

A STUDY ABOUT JAZZ MUSIC AND JAZZ STYLES

Jazz music, with its many different musical elements has shown much improvement and come up today in very short time such as 70 years. It has very important characteristics such as its harmony, rhythmic structure, swing, bebop, melodic understanding and improvisation. Over time, developing an understanding of jazz harmony and its playing skills has offered new area for musicians who looking for new timbres. In contrast to the structure of normative harmony of classical music, Jazz is free music to play. Especially, it has very rich harmonic line with 11th and 13rd chords and has complex rhythmic structure with a sharp sense of rhythm and special groove understanding. It's important that player has to know jazz and jazz styles to play it with its characteristics.

Key Words: Music, Jazz, Jazz Styles, Swing, Jazz Harmony

Giriş

Oldukça uzun ve köklü bir geçmişe sahip olan caz müziğinin doğuşu ve ilk gelişimine dair çeşitli tahminlerden biri de, Afrika'dan köle olarak getirilmiş halkın, Amerika'da New Orleans ve Mississippi deltası etrafında civarına yerleştirilmesi ve çalıştırılan kölelerin bu yörelerde kendi şarkılarını söyleyerek cazın ilk notalarını yaymaya başlamışlardır. Afrika siyah insanların kendilerine has karışık ritim anlayışı, melodik hat olarak hemen hiçbir şey vermeyen ve bugünkü marimba çalgısına benzer ağaçtan yapılmış müzik aletleri bulunmaktaydı (Sermet, 1990).

Müziklerinde genel olarak "Diatonik" tonlar kullanmışlardır. İlerleyen zaman içinde ise "Pentatonik" denilen beş seslik bir dizi ve daha önemlisi "blue note" olarak bilinen pesleştirilmiş 3'lü ve 7'li sesleri de bu diziye yerleştirmişlerdir. Şarkıları daha çok "çağrı-cevap" (Antifonal şarkı) formundadır. Doğaçlama ve melodik varyasyonlara sıkça rastlanır. (Yanıkoglu, 2007)

Afrika'dan zorla göç ettirilen siyah halk, misyonerlerin baskısı altında gittikleri kiliseleri, maruz kaldıkları zulüm karşısında bir tür kurtuluş olarak görmüşler ve burada

* Bu çalışma yazarın yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

** Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD.

kendi danslarını, şarkılarını ve armonilerini ifade edebilmişlerdir. Öte yandan, marş çalan bandolar da müzisyenlik yapmış, giydikleri gösterişli ve parlıtlı elbiselerle etrafındakileri etkilemişlerdir. Bu bandolar ne zaman çalsa, etrafında birçok kişi de onlara ayak uydurarak dolaşmış ve bu sokak eğlencesi bir gelenek haline gelmiştir. Amerika'nın iç savaş zamanına denk gelen yıllarda, bandodan yok pahasına elden çıkarılan çok sayıdaki trompet, trombon ve klârnet gibi çalgılar zenciler tarafından değerlendirilmiş, bu sayede bugün bu çalgılar caz müziği ile en çok anılan çalgılar olarak günümüze gelmiştir. Saksafon ve piyano gibi çalgılar ise caza sonradan girmiştir (Sermet, 1990).

Armonisi, ritmik yapısı ve doğaçlamaya dayanan melodi tarzı ile ayrı bir öneme sahip olan caz, 1980'li yıllardan itibaren daha farklı bir kimlik kazanmış, tamamen klâsik tonalite dışına çıkarak farklı tınılar arayan müzisyenlere zemin oluşturmuştur. Klâsik müziğin kural dışı hareket tanımayan armoni yapısının aksine, caz özgür bir müziktir denebilir. Caz çalabilmek için doğal yetenek yanında, gerekli tüm ön çalışmaları yapmak, müziği oluşturan tüm öğelere ve çalgıya hâkimiyeti sağlamak şarttır. Hemen bütün caz piyanistlerinin klâsik müzik eğitimleri bulunmaktadır. İyi bir caz icrası için müzisyenin, hangi çalgıda olursa olsun gerek dizi gerekse parmak tekniklerini iyi bir biçimde uyguluyor olması gerekmektedir.

Bilindiği gibi dünyada pek çok sayıda klâsik müzik eğitimi veren okullar ve kurumlar bulunmaktadır. Bu müziğin oturmuş yapısı belli bir disiplin çerçevesinde öğretilmekte ve yeni virtüözler, yorumcular yetiştirilmektedir. Ülkemizde caz müziği eğitimi ile ilgili araştırmalar artmaktadır. Caz müziğinin yapısının ve türlerinin incelendiği bu çalışma ile ilgili literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Caz Müziğinin Yapısı

Müzik tarihi içerisinde yer almış büyük sanatçılar aynı zamanda çok iyi birer doğaçlama ustalarıdır. Caz müziği kendine has ve tamamıyla farklı bir tarzda olmasa da temelde tüm müzik sanatını oluşturanlarla aynı öğelerle sahiptir. Cazın ilk yıllarından bugüne bestelenmiş tüm eserleri ortak tabanda birbirine bağlayan, anlaşılabilir ve çalınabilir kılan ortak bağlar vardır.

Melodik Yapı

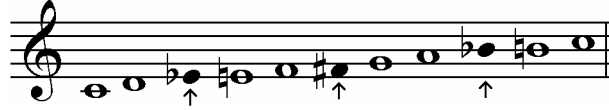
Her caz müzisyeni, iyi bir doğaçlama için armoni kuralları yanı sıra cazda önemli yer teşkil eden dizileri, mod'ları ve özellikle bazı özel dizileri iyi bilmelidir; caz müziğinin, Avrupa müziğinden etkilenmeden önce sahip olduğu diziler, günümüzde bile cazda önemli yer tutmaktadır.

Majör ve Minör Pentatonik diziler, beşer adet sestem oluşmaktadır. Bir Majör diyatonic dizinin I, II, III, V ve VI. derecelerini aldığımızda, ortaya çıkan dizi Majör Pentatonik dizidir. Minör Pentatonik'te ise, dizinin III. ve VII. dereceleri yarım ses pesleştirilmiştir.

Blues dizisi, III ve VII. dereceleri pesleştirilmiş, IV. Derecesi artırılmış özelliğe sahiptir. Caz müziğinde sıklıkla kullanılan "Tam Ton" dizisi, adından da anlaşılacağı gibi tam aralıklara sahip perdelerden oluşmaktadır. İlk dereceden itibaren tam aralıklarla (pese veya tize) devam edildiğinde 6 adım sonra yine başlangıç sesine varılır. "Tam-Ton Yarım-Ton" dizisi, peş peşe tam ve yarım perdelerle oluşmuş bir dizidir. Bunun

tam tersi olarak “Yarım-Ton Tam-Ton” dizisi de yarım ve tam perdelerin ardı ardına sıralandığı bir dizidir. Diğer bir dizi de V. derecesi artırılmış, III. derecesinin hem pes hem de natürel olarak kullanıldığı, “Augmented” dizisidir.

Caz müziğinin melodik yapısında önemli ve sıklıkla yer verilen diziler ve modlar, akor ve geçiş sesleri yanı sıra alt ve üst işleme sesleri, yürüyüşleri ve süslemeleri içine alan çeşitli yaklaşımlar kullanılmaktadır. Özellikle blue notalar, blues türü bir tınıyı caz ezgisine katmıştır.

Şekil 1. Blue Notalar

Avrupa'dan esinlenen süsleme hareketleri, cazın çalınışında önemli bir yer teşkil etmektedir. Aşağıda görüldüğü gibi, asıl notaya yarım ses pesten gelen çarpma notası basit bir süsleme ya da belli melodi hattı üzerinde melodik çeşitleme şeklinde düşünülebilir:

Şekil 2. Süsleme

1950'lerde cazda melodileme, Bebop tarzının etkisi ile o dönemin etkin müzisyenlerinin çalışmaları sayesinde iyice karmaşık bir hâl kazanmıştır. Akorlar, akor sesleri ve blue notalar, Avrupa müzik geleneğinin geçiş sesleri, tizden ve pesten kromatik yaklaşımlar cazın bugünkü durumunun temelini atmıştır.

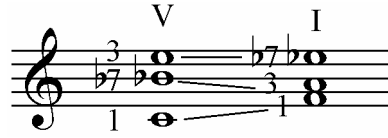

Şekil 3. Powell – “Strictly Confidential”

Armonik Yapı

Caz armonisi, cazı diğer müzik türlerinden ayıran önemli bir özelliğidir. Gerek duyum gerekse yazım açısından geleneksel armoniye göre oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Caz akorları yazılırken klasik müzikteki gibi derecelere bağlı fonksiyon şifreleri yerine, açık olarak akorun ismi yazılmaktadır. Do majör akoru: “C”, Fa diyez minör yedili akoru: “F#m7” veya Mi minör 7’li eksik 5’li akoru: “Em7(b5)” şeklinde örnekler verilebilir.

Müziyenin, akoru en hızlı şekilde okuyup tanınması için bir takım kelimelerle desteklenmiştir. Cazda do majör 6’lı akoru “C6” şeklinde yazılır. Klasik tarzda ise 6 ifadesi o akorun birinci çevrimini göstermektedir. Gerek işitsel gerekse şifreleme açısından farklılığı hemen sezilen caz armonisi, ağırlıklı olarak dominant yedili akoru tınısına dayanmıştır. V-I ilerleyişi, dominant akorunun tınısından ve tritonun armonik açıdan iki türlü de çözülebilmesi nedeniyle genellikle üst partilerin basitçe yarım perde pesleştirilmesiyle gerçekleştirilir:

Şekil 4. Triton Çözümü

Blue notalar gibi dizi dışı sesler, Debussy, Stravinsky veya Prokofiev gibi çağdaş dönem bestecilerinin oluşturduğu modern Avrupa armonilerinin etkisi, altere edilmemiş veya artık ve eksik biçimleriyle dokuzlu, onbirli, onüçlü ve dördü armonileri ve neredeyse salkım-ses niteliğinde diğer yoğun akorları kapsayan bir caz akorları dağarcığı oluşmuştur.

Şekil 5. Dördü Akorlar

Aşağıdaki örnekte, caza özgü zengin akorlarda dominant akorlarının çözümünde kromatik anlayış ve paralel ilerleyiş görülmektedir:

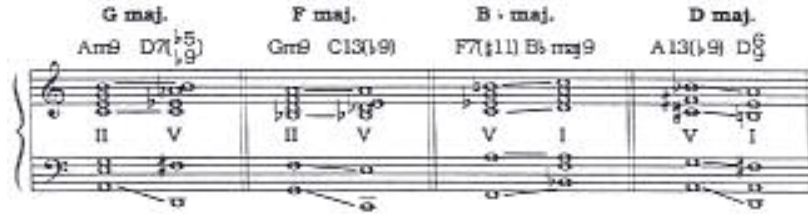
Şekil 6. Dominant-Tonik Çözümleri

Cazda akorlar çoğu zaman beklenmedik şekilde kullanılabilmekte ve modern cazda çoğunlukla köksüz olarak çalınmaktadır. Bu tip kullanımlar, caz armonisinde en önemli yeri olan küçük ikili aralıklı notalarla elde edilen tınının kullanımını sağlamaktadır.

Şekil 7. Isacoff – “Justice”

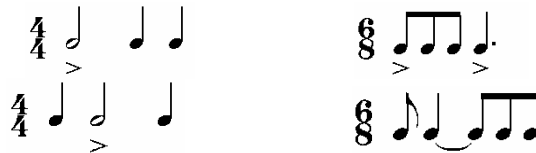
Her zaman ardı ardına gelen akor sesleri, (altereli veya alteresiz), klâsik Avrupa armonisinin parti yazımı kurallarında da olduğu gibi, yakın hareket veya büyük atlama yapmama gibi kurallara uymak zorundadır. Klâsik armonideki gibi akorlar birbirilerine düzgün ve tutarlı bir biçimde bağlanmalıdırlar.

Şekil 8. Akor Hareketleri

Ritmik Yapı

Caz denilince cazın ritmik yapısı içinde akla gelen en önemli öge senkoptur. Senkop, ritimde olması gereken yerdeki aksanı bulunduğu yerden kaldırmak veya beklenilmeyen bir yere aksan koymaktır. Aksanlar her zaman “downbeat” denilen ölçünün birinci vuruşunda beklenir. Zayıf vuruşlara aksan verilerek de senkop oluşturulabilir. 4/4'lük bir ölçü yapısındaki ikinci ve dördüncü vuruşlar zayıf zaman içerisindedirler. Bu vuruşlara beklenmedik aksanlar yüklemek yoluyla da senkop yapılabilir. Ayrıca ana vuruşlar arasında mevcut olan daha kısa süreli vuruşlara da aksan konularak daha sürprizli ritmik oyunlar gerçekleştirilebilir. Aşağıdaki gibi basit bir figür farklı şekillerde senkoplanabilir. Örneğin;

Şekil 9. Senkop

Senkoptan ayrı olarak, çalınan bir caz eserinin ritmik iskeletini ifade eden swing ya da stride-bass gibi öğeler de vardır. Aşağıda örnek olarak, cazın stillerinden biri olan Boogie-Woogie'ye özgü sol el bas yürüyüşü görülmektedir:

Şekil 10. Sol El “Boogie-Woogie” Yürüyüşü

Caz melodisinin icrasında kullanılan nota değerleri de Avrupa müziğinden bir hayli farklılık göstermektedir. Çoğunlukla, arka arkaya gelen sekizlik notalar, üçleme ya da noktalı sekizlikmiş gibi çalınmaktadır. Modern cazda da, sekizlik notalar, noktalı sekizlik ve onaltılık değerlerden oluşan kümeler üçleme olarak çalınır:

Şekil 11. Örnek Melodi - Yazılışı

Yazılışı yukarıdaki gibi çalınışı aşağıdaki örneklerden herhangi biri gibi olabilir:

Şekil 12. Örnek Melodi - Çalınışı

Ritim tarzı açısından swing, cazda çok önemli bir yer tutmaktadır. Adından da anlaşılabilceği gibi, icra edene ve dinleyene ritmik olarak sallanma, yerinde duramama, dans etme dürtüsünü veren bir ritim yapısıdır.

Caz Müziğinin Türleri

Caz müziği form bakımından ele alındığında çeşitli kalıplarla karşılaşılır. Bunlardan belli başlı olanları şu şekilde özetlenebilir. Blues, 4/4'lük ve 12 ölçülük bir kalıptır. I-IV-I-V-I kadans yapısına sahiptir. Blues'da genellikle dert, şikayet, ağıt ve yakarış vardır ama esprili bir dille anlatılır. Birinci cümle her zaman iki kez tekrarlanır ve ardından tamamlayıcı cümle gelir. İki ölçülük sözden sonra gelen iki ölçünün çalgıların doldurmasına “break” denir. Blues’u Blues yapan, ona rengini veren en önemli karakteristik özellik ise çalındığı diatonik dizinin blue nota olarak bilinen üçüncü ve yedinci derecelerinin pesleştirilmesidir.

Ragtime, yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkan bir tarzdır. İlk olarak akla Scott Joplin ve eserleri gelir. Genellikle 16 ölçüdür ve A-B-A-C-D formundadır. Bir klasik

eser gibi kâğıda notalanmış bir müziktir. Sadece piyano için bestelenir ve sol el “stride bass” (um-pah) adıyla anılan, “ölçünün birinci ve üçüncü vuruşunda tek bas nota, ikinci ve dördüncü vuruşunda akor” stiliyle eşlik eder. Ragtime, yapısından dolayı klasik müzik bestecilerinin dikkatimi çekmiştir. Stravinsky'nin “PianoRag Music”, Hindemith'in “Shimmy and Ragtime” ve Milhous'un “Three Rag Caprices” bunlara güzel birer örnektir.

Boogie-Woogie hızlı tempoda, sol elde ostinato bas hattı kullanılan 12 (bazen de 8) ölçülük bir yapıdır. Çoğunlukla Do Majör tonalitesi kullanılır. Melodik yapı veya doğaçlama açısından çok fazla çeşitliliğe sahip olmadığından monoton bir yapıya sahiptir.

New Orleans tarzı caz adını, ilk defa duyulduğu yer olan New Orleans şehrinden almıştır. Grupça yapılan doğaçlamaya dayanır ve basit çok sesli bir müziktir. Ragtime gibi çok temalıdır, 4/4'lüktür ve 8 veya 16 ölçüden oluşabilmektedir. Grupta, kornet, trompet, klarnet, trombon, banço veya gitar, kontrbas veya tuba, büyük davul ve piyano gibi çalgılar bulunabilmektedir. Siyah müzisyenlerin icra ettiği ve yaydığı Dixieland tarzı, Chicago'daki beyaz müzisyenlerin etkisiyle tarihe Dixieland adıyla geçmiştir. Aslında bu iki tarz aynıdır. Dixieland, daha hızlı tempolarda, canlı ve neşeli çalınır.

Bebop tarzının gelişimi 1940'lı yıllara dayanır. Hızlı temposu, armonik hattaki “yeni” akorların farklı kullanımı ve altere akorların disonans yapısı sebebiyle ilk başlarda farklılık uyandırmış ve sevilmemiştir. Bebop, düzenleme anlayışındaki farklılığı, akor ve dizilerin kullanımı, ölçü içindeki vurgular gibi konularda yenilikler getirmiş ve günümüzün Fusion Caz türünün temellerini atmıştır.

Fusion caz, 1960'ların sonu ve 70'lerin başında, müzik aletlerindeki gelişimin ve elektrikli çalgıların yaygınlaşmasıyla, rock müziğinin de etkisiyle oluşmuş, birleşik bir müziktir. Gitar ve davul çalımındaki farklılıklar ve anlayış olarak gelişen caz müziğinin bir karışımı olarak görülebilir. Cazın armonik, melodik ve ritmik anlayışının geldiği karmaşık hâl, rock müziği ve bu müzikte kullanılagelen elektrikli çalgılarla birleşince ortaya oldukça farklı bir tür çıkmıştır.

Caz müziğinin en önemli öğelerinden biri de doğaçlamadır. Doğaçlama, istenilen veya belirlenen ölçüler dâhilinde, hazırlıksız olarak icrada bulunmak, tona ve armoniye uyumlu müzik cümleleri çalabilmektir. Bunu yapabilecek bir müzisyenin, aynı zamanda iyi bestecilik becerisinin olması, çalgısına ve müzik bilgilerine son derece hâkim olması beklenir.

Sonuç ve Öneriler

Afrika asıllı Amerikalı siyah insanların zorluklar içerisinde yaşadıkları hayatlarını anlatmayı amaçlayan caz müziği, daha sonraları bambaşka bir müzik tarzı haline gelmiştir. Gelişim süreci içinde farklı evrelerden geçen bu müziğin de pek çok çeşidi oluşmuştur. Çalış farklılıkları gösteren bu türleri iyi bilmek, çalınan eserin karakteristik özelliğini belli etmek açısından önemlidir.

Çok farklı müzik öğeleriyle caz, melodisindeki doğaçlamaya dayanan serbestliğiyle, armonisindeki atonalliğe varan genişliğiyle ve ritminin karmaşıklığıyla diğer müzik türlerinden kendini ayırmaktadır. Caz armonisi çoğunlukla tonal yapı dışında hareket eden bir anlayışa sahiptir. Ayrıca keskin bir ritim duygusu ile her türünde gösterdiği farklı ritim anlayışıyla karmaşık bir yapıdadır.

Caz müziği, kuralları ve çalım tarzıyla her zaman modern bir çizgi yakalamıştır. Orkestra kelimesi sadece klasik müziğin yaylı topluluğunu değil, üflemelileri, kontrbası ve davulu içeren hatta ilerleyen yıllarda elektrikli çalgıları da içine alan büyük toplulukları ifade eder olmuştur. Toplu müzik yapmaya başlayan müzisyenler, daha plânlı ve daha iyi müzik bilgisine ihtiyaç duymuşlardır. İlerleyen zaman içerisinde caz çalabilmek her açıdan iyi bir performansla sahip olmayı gerektirmiştir. Bu yüzden iyi bir cazcı çok iyi bir müzik birikimine sahip olmalıdır. Bu da sistemli bir eğitimle mümkündür. Caz eğitimi konusunda çok şanslı olmayan müzisyenler, kendi çabalarıyla bir seviyeye gelmek durumunda kalmışlardır.

Kaynakça

- Akyavaş, A. E. “Piyano”, *Jazz Blues Emprovize Müzik Dergisi*. Sayı: 10, 80, 1998.
- A Passion For Jazz. *Styles of Jazz Music*. http://www.apassion4jazz.net/jazz_styles.html (02 Eylül 2010), (2001).
- Fordham, J. CAZ, (Çev. S. Davran), Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1998.
- Isacoff, S. “What Is Jazz?”, *Teaching Piano*, Cilt II, (Edt. D. Agay), Yorktown Music Pres, New York, 1981.
- Paçacı, G. Cumhuriyetin Sesleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Rıccı, M. *Jazz History Time Line*, <http://www.allaboutjazz.com/> (17 Kasım 2010).
- Say, A. Müzik Öğretimi, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 1996.
- Sermet, C. Cazın İçinden, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Wikipedia. (12 Aralık 2010). *Jazz*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Jazz> (14 Aralık 2010).
- Wildman, J. *The World of Jazz Improvisation*, <http://hum.lss.wisc.edu/jazz/> (Eylül 2001).
- Yavuzoğlu, N. Caz Müziğinde Akor Dizileri, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1993.